

Pre d s l o v

- 1 KOLLÁR, J.: Národné Zpiewanky. Budín 1834. 2. zv.
- 2 DOBŠINSKÝ, P.: Sborník slovenských národných piesní, povestí, prísloví, porekadiel, hádok, hier, obyčajov a povier. Viedeň 1870.
DOBŠINSKÝ, P.: Prostonárodné obyčaje, povery a hry slovenské. Turč. sv. Martin 1880.
HOLUBY, J. L.: Svätodušné slávnosti a máje z Bošackej doliny. In: Český lid. 24. 1924, s. 321—323.
HOLUBY, J. L.: Národopisné práce. Bratislava 1958.
RYBÁK, J.: Slovenská hra o Dorote. In: Čes. Lid. 13. 1904, s. 193—196.
HREBLAY, A.: Brezno a jeho okolie. Monografia so zvláštnym zreteľom na národné obyčaje. In: Sbor. Mat. slov. 4. 1926.
- 3 KRČMÉRY, Š.: O slovenskom chodení s Betlehemom. In: Sbor. Mat. slov. 11—12. 1933—1934, s. 85—110.
- 4 BOGATYREV, P.: Lidové divadlo české a slovenské. Praha 1940.
- 5 BUJNÁK, P.: Bohoslužobné počiatky dramatu na Slovensku. In: Prúdy. 6. 1922, s. 499—506.
HORVÁTHOVÁ, E.: Maskenbrauchtum in der Slowakei. In: Schweiz. Archiv für Volkskunde. 64. Basel 1968, s. 22—28.
MELICHERČÍK, A.: Niektoré otázky štúdia a výskumu ľudového divadla na Slovensku. In: Slov. Divadlo. 5. Bratislava 1957, s. 92—100.
MRLIAN, R.: O ľudovom divadle. In: Sen a Skutočnosť. 1940, s. 45 a nasl.
SULITKA, A.: Turíčne májové hry na severnom Spiši. In: Národop. Aktuality. 9. 1972, s. 99—111.
ŠVEHLÁK, S.: Chodenie s baladou. In: Slavistika (Národopis). Bratislava 1970, s. 246—270.
ŽATKO, R.: Príspevky k štúdiu slovenských betlehenských hier. In: Slov. Národop. 4. Bratislava 1956, s. 17—44; 117—156.
ŽATKO, R.: Postavy Slovákov v poľských a bieloruských ľudových bábkových hrách vianočných. In: Slov. Národop. 10. Bratislava 1962, s. 3-70.
ŽATKO, R.: Zur Problematik des slowakischen Volkstheaters. Versuch eines historischen Abrisses. In: Europäische Kulturverflechtungen im Bereich der volkstümlichen Überlieferung. Band 5. Göttingen 1967, s. 137-149.
- 6 BEDNÁRIK, R.: Duchovná kultúra slovenského ľudu. In: Slovenská vlastiveda. 2. Bratislava 1943.
ČIŽMÁŘ, J.: Slovenské Vánoce a obchůzky v době povánoční. In: Čes. Lid. 29. 1929, s. 82 a nasl.
CZAMBEL — DANIELOVIČ, S.: Betlehenská hra zo Slovenskej Lupče. In: Slov. Pohľ. 23. 1903, s. 779—785.
ČUNDERLÍK, L.: Betlehemci-jasličkári v Ricčke. In: Čas. muz. slov. Spoloč. 22. 1930, s. 97—107.
ERNYEY, J.: A szláv karácsonyi játékok föbb típusay. In: A magyar nemzeti múzeum néprajzi osztályának értesítője. 5. 1904, s. 23—41.
GREGOR, J.: Betlehenská hra v Tajove vo Zvolenskej stolici. In: Slov. Pohľ. 19. 1899, s. 116—123.
HROBOŇ, S.: Národné hry v Sielnici. In: Slov. Pohľ. 4. 1884, s. 461—471.
HULA, E.: Burza (fašiangová zábava v krčme) na západnom Slovensku. In: Čes. Lid. 24. 1924, s. 164—168.
HUSKA, M. A.: Dva varianty betlehenských hier z Liptova (z Lipt. Michala a z Hubovej). In: Slov. Národop. 5. 1957, s. 174—190.
KORKA, J.: Detvianski betlehemci. In: Lud. Tvoriv. 1954, s. 513—516.
KOZLÍK, D.: Chodenie s Tomfíľom v Dobroči pri Brezne (Variant hry o Dorote). In: Čas. muz. slov. Spoloč. 22. 1930, s. 40—43.
KRPELEC, B.: Príspevok k národopisnému štúdiu Polichna. In: Slov. Národop. 4. 1956, s. 201—206.
MANGA, J.: Feldvikéki betlechemes játékok. Budapest, Kertész ny, 1940.
OLEJČEK, J.: Jasličkári (v Plavnici, Šariš). Slov. Vlastiv. 1. 1922, s. 154—163.
ONDREJKA, K.: Rytmický pohyb ako zložka zvykoslovia a ľudových slávností. In: Slov.

Národop. 17. Bratislava 1969, s. 98—112.

OROLIN, J.: Chodenie s betlehemom v Šumiaci. In: Národop. Zbor. 4. 1943, s. 165—171.

PÁRIČKA, J.: Prostonárodné hry z Koštian (Turčianska stolica). In: Čas. muz. slov. Spoloč. 3. 1900, s. 9—12, 27—29, 37—38.

PODOLÁK, J.: Tri textové varianty betlehemských hier z Abovskej stolice v Maďarsku (z obcí Kis huta, Nagyhuta a Vagáshuta). In: Slov. Národop. 7. 1959, s. 114—128.

RYBÁK, M.: Slovenská hra o sv. Dorotě. In: Čes. Lid 13. 1904, s. 193—196.

SCHWARZOVÁ, F.: Chodenie s betlehemom (v Čavoji a v Gápľi). In: Čas. muz. slov. Spoloč. 20. 1928, s. 118—127.

SLIVKA, M.: Hore Chriapu, hore hu... (Čas fašiangov). In: Život. 25, 1975, č. 7, s. 30—33.

SULITKA, A.: Ludové divadelné hry v období Vianoc na severnom Spiši. In: Slov. Národop. 21. Bratislava 1973, s. 79—102.

ŠUSTEK, A.: Betlehem (vo Zvolenskej Lupči). In: Národ. Noviny, 1903, príloha k č. 157.

TONKOVIČ, P.: "Bábiky" (Silvestrovská hra so spevmi a tancami z Brvnišťa). In: Naša práca. 8. 1958, s. 795—802.

TURZOVÁ, M.: Fašiangy v Rajeckej doline. In: Zbor. Slov. národ. Múzea. 64. Etnografia, 11. 1970, s. 153—174.

VIANOČNÁ HRA slovenských chlapcov. (Podľa zápisu B. Němcovej asi z Horehronia.) In: Slov. Otčinou, 1. 1925, s. 56—59.

ZÍBRT, Č.: Šarišské jasličky na Slovensku. In: Čes. Lid, 29. 1929, s. 124—129.

ZILYNSKYJ, O.: Jarní hra na Dunaj (Heličku) a její východoslovenské obdoby. In: Slov. Národop. 9. 1961, s. 610—627.

ŽATKO, R.: Spoločenská a duchovná kultúra Slovákov v Maďarsku. In: Slov. Národop. 21. Bratislava 1973, s. 61—77.

Okrem týchto prameňov publikovaných v odbornej literatúre, v textovom archíve Národopisného ústavu SAV v Bratislave sa nachádzajú nasledovné výskumné správy obsahujúce materiál o ľudovom divadle:

BEDNÁRIK, R.: Zvykoslovie v okrese Trenčín, Nitra, Bratislava, Michalovce, Humenné, Zvolen, Dolný Kubín. 1957. T. A. 314.

BELAŠ, F.: Vianočné zvyky a koledy v okolí Trnavy. 1924. T. A. 496.

BELAŠ, F.: Dorotka — ľudová hra z okolia trnavského. 1924. T. A. 500.

GAŠPARÍKOVÁ, V.: Materiál z výskumov v okrese B. Bystrica. 1960. T. A. 399/A.

HORVÁTHOVÁ, E.: Zvykoslovie rodinné a výročné v obciach Veľká Lesná, Haligovce, Veľká Franková v Spiš. Magure. 1967. T. A. 790.

KAHOUN, K.: Zvykoslovie. Hruštín, Slavica, Oravská Jasenica, Klin, Lokca, Oravské Veselé, Zubrohľava, Námestovo, Suchá Hora, Liesok, Čimhová, Vitanová — okr. D. Kubín. 1952. T. A. 256.

KOLEKTÍV poslucháčov FFUK: Banícky folklór v okrese Rožňava. 1954. T. A. 334.

KOSOVÁ, M.: Zvykoslovie a ústna slovesnosť obce Láb. 1953. T. A. 143.

KUBICOVÁ, M.: Svadba a betlehemské hry v okr. Dolný Kubín a Trstená. 1953. T. A. 172.

KUBICOVÁ, M.: Kalendárny obrad a kalendárna obradová poézia v Púchovskej doline. 1955. T. A. 238.

KUBICOVÁ, M.: Zvykoslovie v Zavadke nad Hronom a v Šumiaci. 1955. T. A. 240.

ONDREJKA, K.: Ľudová slovesnosť. Ratková, Sirk — okr. Rožňava. 1955. T. A. 239.

PALIČKOVÁ, J.: Spracovanie textilných vlákien na Horehroní. 1959. T. A. 356.

PAVLÍKOVÁ, O.: Výskum banického folklóru v okr. Rožňava. Betlehemská hra v obci Vlachovo. 1954. T. A. 167.

PLICKOVÁ, E.: Svadba a betlehemské hry v okrese Dolný Kubín a Trstená. 1953. T. A. 172.

PLICKOVÁ, E.: Výtvarný prejav baníkov v Ban. Štiavnicí. 1965. T. A. 569.

PRANDA, A.: Výskumný materiál z Kysúc. 1965. T. A. 644.

PRANDA, A.: Zamestnanie obyvateľstva v okrese Čadca. 1972. T. A. 794.

Film y :

Po horách, po dolách. Réžia a kamera: PLICKA, K., Matica slovenská 1929.

Zem spieva. Réžia a kamera: PLICKA, K., Matica slovenská 1933.

Slovenské ľudové divadlo. Réžia: SLIVKA, M., Kamera: ZÁCHENSKÝ, P., 1965.

Letopis :

Fašiangy vo Valaskej. Réžia a kamera: PTÁČEK, V., 1962.

Filmové periodiká:

Nástup :

Prišla k nám nová jar. IV/128, 1941.

Týždeň vo filme :

Staré fašiangové zvyky na Slovensku. 10 B/III, 1947.

Fašiangy v Ištvánovej. 10/50, 1950.

Fašiangové zvyky v Ploštíne. 10/55, 1955.

Náš fejtón — fašiangy na Búroch. 11/57, 1957.

Morena. 14/59, 1959.

Fašiangy v Liptovských Sliačoch. 9/72.

Československé filmové noviny :

Vánoce jsou za dveřmi. 50/II, 1947.

Obzor :

Posledné fašiangy. 2/V/58, 1958.

Filmy:

- Prišiel som k vám na koledu. Réžia: SLIVKA, M., kamera: ZÁCHENSKÝ, P., 1965.
Zďaleka ideme, novinu nesieme. Réžia: SLIVKA, M., kamera: ZÁCHENSKÝ, P., 1965.
Fašiangy. Réžia: SLIVKA, M., kamera: GRUSSMANN, J., 1969.
Obradové divadlo. Réžia: SLIVKA, M., kamera: GRUSSMANN, J., 1974.
Zem spieva (Trenčín). Réžia: CHMIEL, F., kamera: TRUTZ, F., 1966.
Za siedmimi horami (Fašiangy). Réžia: DOLÁK, J., kamera: KAISER, J., 1969.
Šibi-ryby, mastné ryby. Réžia: BRANDEJSOVÁ, E., kamera: ROŽŇOVEC, E., 1969.
Za siedmimi horami (koleda). Réžia: RUTH, K., kamera KAISER, J., 1969.
Za siedmimi horami (Fašiangy, fašiangy). Réžia: BARLIK, K., kamera: KLIMENT, M., 1969.
Dohviezdny večer. Réžia: CHODÁKOVÁ, O., kamera: HRON, I., 1969.

Televízne spravodajstvo:

- Fašiangové zvyky. 454, 1958.
Fašiangy v Batizovciach. 12058, 1964.
Fašiangové zvyky v Horných Otrokoviciach. 16938, 1966.
Banícke betlehemy. 29699, 1969.

Filmový archív Umenovedného ústavu SAV:

- Slovenské ľudové divadlo — Spišská Magura. Réžia a kamera: SLIVKA, M., 1960.
Sadenie májov v obci Liptovské Sliache. Réžia: ONDREJKA, K., kamera: PÁL, M., 1961.
Slovenské ľudové divadlo — Horechonie. Réžia a kamera: SLIVKA, M., 1962.
Vynášanie Moreny z obcí Heľpa a Polomka. Réžia: ONDREJKA, K., kamera FILIP, M., 1963.
Betlehemska hra z obcí Heľpa, Polomka, Pohorelá. Réžia: ONDREJKA, K., kamera: FILIP, M., 1963.
Rúcanie májov v Očovej. Réžia: DÚŽEK, S., LENG, L., kamera: RUTTKAY, M., 1969.
Fašiangy v Kubrej. Réžia: DÚŽEK, S., kamera: RUTTKAY, M., 1969.
S trima králi v Tureckej. Réžia: DÚŽEK, S., LENG, L., kamera: RUTTKAY, M., 1971.
Dovolíte s betlehemom? Réžia: DÚŽEK, S., LENG, L., kamera: RUTTKAY, M., 1971.
Raslavicke jasličkare. Réžia: ONDREJKA, K., ELSCHEK, O., kamera: RUTTKAY, M., 1972.
Gubajka — betlehemska hra z obce Vlachovo. Réžia: ONDREJKA, K., ELSCHEK, O., kamera: RUTTKAY, M., 1974.
Jarné zvyky z Hrušova pri V. Krtiši. Réžia: DÚŽEK, S., ŠVEHLÁK, S., kamera: RUTTKAY, M., 1974.

- 8 Dějiny českého divadla I, Praha 1968, s. 15—23, 24—98
a tam uvedená literatúra.

I. FENOMÉNY DIVADELNOSTI VO FOLKLÓRE

- 1 SLIVKA, M.: Divadelné prvky v prejavoch folklóru Spišskej Magury, I. II. In: Nové obzory, 10. 1968, s. 387—408, 11. 1969, s. 431—454
- 2 Často sa vyskytujúca tzv. reťazová forma kompozície piesní a hier súvisí podľa E. B. Taylora (Primitive Culture I.) so starodávnym počítacím spôsobom v spojení so symbolickým, mýtickým a obradovým prejavom.
MELICHERČÍK, A.: Slovenské ľudové hry. Slovenská vlastiveda, Bratislava 1943, s. 315.
- 3 Československá vlastiveda III., Praha 1968, s. 647.
- 4 Menovite u trávnic a rôznych druhov piesní rátajúcich s akustikou v prírode.
DEMO, O., HRABALOVÁ, O.: Žatevné a dožinkové piesne. Bratislava, 1969.
- 5 Okrem piesní melodicky počítajúcich s akustickou moduláciou ozveny v kopcovitom teréne sleduje podobný zámer akustickej hry aj pieseň na rovine — napr. večerné spevy na východnom Slovensku. Tu zase tón dlhým oblúkom mäkko klesá, aby zapadol do diaľky a do ticha. Toto glisando je cieľavedomá hra, pohrávanie sa.
PLICKA, K.: Ľudovej piesni na pomoc. In: Slovenský spevník I., Bratislava 1961.
- 6 Ibidem.
SLIVKA, M.: op. cit., s. 388—395.
- 7 Československá vlastiveda III. op. cit., s. 364—390 a 692—800.
- 8 ČAPEK, K.: Marsyas. Praha 1948, s. 141.
- 9 Československá vlastiveda III. op. cit., s. 278—279.
- 10 Záznamy detských hier vo filmoch:
Po horách, po dolách. op. cit.
Zem spieva. op. cit.
Človek a hra. Réžia: SLIVKA, M., kamera: STRELINGER, A.,
Čs. televízia Bratislava 1968.
Zápisy hier: KOLLÁR, J.: Národné spievanky. 2. vyd. Bratislava 1953, s. 75—91.
ONDREJKA, K.: Hry horehronských detí I., II., III.
Banská Bystrica 1971., 1972., 1973.
- 11 Československá vlastiveda III. op. cit., s. 555 a nasl.
- 12 BEDNÁRIK, R.: Duchovná kultúra slovenského ľudu. op. cit., s. 58.
- 13 HENRIOT, J.: Le jeu. Paris 1969, s. 15—48.
- 14 ČERNÝ, J.: Fotbal je hra (pokus o fenomenologii hry). Praha 1968, s. 107—146.
- 15 HUIZINGA, J.: Homo ludens. Praha 1971, s. 33.
- 16 BERNE, E.: Jak si lidé hrají. Praha 1970, s. 52.
- 17 CAILLOIS, R.: Le jeux et les hommes. Paris 1958, s. 42—43.
- 18 HEGEL, G. W. F.: Sämtliche Werke. Bd. 11. 2. vyd. Stuttgart 1939, s. 317.
- 19 HUIZINGA, J.: op. cit., s. 34.
- 20 HENRIOT, J.: op. cit., s. 81.
- 21 BERNE, E.: op. cit., s. 192—193.
- 22 CAILLOIS, R.: op. cit., s. 47—90.
- 23 HENRIOT, J.: op. cit., s. 94.
ČERNÝ, J.: op. cit., s. 97.
- 24 Tam, kde chýba vedomie premeny, nemôžeme hovoriť o divadle. Napr. Mikuláš je pre dospelých divadlom, pre deti, ktoré ho chápu ako skutočnú bytosť, divadlom nie je.
- 25 Pri nesplnení tejto podmienky — pri plnom rešpektovaní ostatných — ide len o akustickú produkciu (napr. rozhlasovú) divadelnej kreácie bez priameho optického vnemu.
- 26 KOVAČEVIČOVÁ, S.: Pokusné spracovanie kartogramov a komentárov Etnografického atla su Slovenska. In: Slov. Národop. 22, 1974, s. 448 a nasl.
- 27 Analýzy hier sa opierajú o citované pramene a vlastné výskumy čiastočne publikované vo filmoch:

- Obradové divadlo, réžia SLIVKA, M., kamera: GRUSSMANN, J., op. cit.
Fašiangy. Réžia SLIVKA, M., kamera: GRUSSMANN, J., op. cit.
- 28 Kartogramy 160 /1.—4. In: Slov. Národop. 22. 1974, s. 485—488.
- 29 SULITKA, A.: Fašiangy (komentár ku kartogramom). Ibidem, s. 105.
- 30 Hry vianočného cyklu, viď film: Zďaleka ideme, novinu nesieme. op. cit.
- 31 Kartogramy 133 /1.—8. a SIEGELOVÁ, E.: Betlehemska jasičková hra (komentár ku kartogramom), s. 475—482 a 502—504.
- 32 Ibidem.
- 33 Filmový záznam hry z Hriňovej: Ľudová hra o sv. Dorote, op. cit.
- 34 Hry so svetskou tematikou známe v Čechách (Salička, Hra o turecké vojne a i.) ako novšia vývojová forma ľudového divadla sa na Slovensku nerozvinuli. V porovnaní napr. s českým divadlom prevládajú v slovenskom ľudovom divadle archaickejšie štruktúry. Hry so svetskou tematikou v Čechách sú autorskými produktami vzdelancov, pismákov v období XVI.—XIX. stor. a predstavujú vlastne hry, ktoré zľudoveli.
- Na Slovensku, v dôsledku národnostných a sociálnych daností vo vtedajšom Uhorsku, nemohla vzniknúť domáca vzdelanecká vrstva a tým boli vylúčené predpoklady analogického procesu. Podobné pokusy — hlavne na prelome XIX. a XX. storočia (úpravy vianočných hier, autorské prípevky v pašiovej tematike a i.) sú síce zaujímavými podnetmi, ale v období, keď už začínal ústup od tradičného života a prihlásila sa k slovu ochotnícka divadelná kultúra, nemohli už natoľko preniknúť do slohu tradičnej kultúry, aby sme ich mohli považovať za ľudové.
- 35 MIKO, F.: Cesta k modelu literárnej komunikácie. In: Literárna komunikácia, Martin 1973.
LEŠČÁK, M.: K rozdielu medzi folklórom a literárnou komunikáciou. In: ibidem.
- 36 MIKO, F.: op. cit.
- 37 GUIRAUD, P.: Semiológia. Warszawa 1974, s. 111.
- 38 POPOVIČ, A.: Semiotika a národopis. In: Romboid, 4, 1971, s. 29.
- 39 PROPP, V. J.: Morfológia rozprávky. Bratislava 1969.
MELETINSKIĀ, J. M.: Štruktúrálna-typologický výskum rozprávky. In: Morfológia rozprávky, op. cit.
- MIKO, F.: op. cit.
LEŠČÁK, M.: op. cit.
- BARTHES, R.: Vstup do analýzy štrukturalnej opovidaň.
In: Pamiętnik literacki, roč. 59, zoš. 4. Wrocław — Warszawa — Kraków 1968.
- BREMOND, C.: Kombinacje syntaktyczne między funkcjami a sekwencjami narracyjnymi. In: ibidem.
- LÉVI-STRAUSS, C.: Struktura mitów. In: ibidem.
- TODOROV, T.: Kategorie opowiadania literackiego. In: ibidem.
- GUIRAUD, P.: op. cit.
- 40 VÁCLAVEK, B.: Písemnictví a lidová tradice. Olomouc 1938, s. 127.

II. OBRADOVÉ HRY

- 1 Základné pramene k problematike genézy divadla:
AVDEJEV, A. D.: Proischozdenje teatra. Leningrad — Moskva 1959.
BÜCHER, K.: Arbeit und Rhythmus. Leipzig 1897.
EBERLE, O.: Cénarola, Leben, Glaube, Tanz und Theater der Urvölker. Olten-Freiburg 1954.
LIPPS, J. E.: Die Anfänge des Theaters bei den Naturvölkern. Tagungsbericht der Deutsch. antropolog. Gesell., Leipzig 1928
LIPPS, J. E.: O původu věcí. Praha 1960.
PREUSS, K. T.: Der Unterbau des Dramas. Leipzig 1930.
STUMPFL, R.: Kultspiele der Germanen als Ursprung des mittelalterlichen Dramas. Berlin 1936.
THOMSON, G.: Aischylos a Atény. Praha 1952.
VSEVOLODOVSKIJ — GERNGROSS, V. N.: Russkaja ustnaja narodnaja drama. Moskva 1959.
- 2 HUIZINGA, J.: op. cit., s. 49.
- 3 LÉVI-STRAUSS, C.: Myšlení přírodních národů. Praha 1971, s. 35—39.
- 4 Ibidem, s. 31.
LÉVI-STRAUSS, C.: Totemizm. Warszawa 1968, s. 93.
- 5 Pojednanie o mágii sa opiera o dielo:
MAUSS, M.: Socjologia i antropologia. Warszawa 1973.
- 6 THOMSON, G.: op. cit., s. 391.
- 7 FINK, E.: Spiel als Weltsymbol. Stuttgart 1960.
In: ČERNÝ, J.: op. cit., s. 155—159.
- 8 MARETT, R. R.: The Threshold of Religion. London 1912, s. 41—44.
- 9 BERNE, E.: op. cit., s. 39—50.
- 10 HENRIOT, J.: op. cit., s. 96.
- 11 LÉVI-STRAUSS, C.: Myšlení přírodních národů. op. cit., s. 208.
LÉVI-STRAUSS, C.: Totemizm. op. cit., s. 119.
- 12 BACHTIN, M. M.: Francoa Rable i narodnaja kultura srednevekovaja i renesanca. Moskva 1965.
Slovenský preklad úvodnej kapitoly: BACHTIN, M. M.: Problémy poetiky románu. Bratislava 1973, s. 112—192.
BACHTIN, M.M.: Dostojevskij umělec. Praha 1971, s. 145—187.
- 13 Úvahy o vzniku umenia vychádzajú z nasledovných statí a z obrazových materiálov, ktoré ich do prevádzajú:
BREUIL, H.: Paleolit.
CONTENAU, G.: Ranné ríše stredného východu.
ELISSEEFF, V.: První asijské kultúry.
GRIAULE, M.: Afrika.
d'HARCOURT, L.: Předkolumbovské civilizace.
HUYGHE, R.: Umění, život, ideje.
HUYGHOVÁ, L.: Historický přehled: Paleolitické umění.
LAVACHERY, H.: Umění Oceánie.
LAVIOSA-ZAMBOTTIOVÁ, P.: Zemědělská revoluce.
LEROI-GOURHAN, A.: Počátky umění.
LEROI-GOURHAN, A.: Umění dnešních primitivních národů.
VARAGNAC, A.: Od neolitu k eneolitu.
In: Encyklopedie Umění pravěku a starověku. Praha 1967, s. 12—113.
- 14 BREUIL, H.: op. cit., s. 30.
- 15 LÉVI-STRAUSS, C.: Myšlení přírodních národů, op. cit., s. 46—55.
- 16 HUYGHOVÁ, L.: op. cit., s. 41.
- 17 LAVIOSA-ZAMBOTTIOVÁ, P.: op. cit., s. 55.
- 18 VLČEK, E., KUKLA, J.: Halštatské kultovní masky z lidských lebek z Hraškovy jeskyně z Kilenc-

- fa v Jihoslovenskem krasu.
In: Památ. archeolog. 2, 1959, s. 507—551.
- 19 Okrem archeologického triedenia materiálu a hľadania analogického procesu tvorby i priamej tvarovej obdoby v iných kultúrach bolo by akiste zaujímavé podívať sa na tvar tejto masky z hľadiska rituálno-divadelnej funkcie. Podľa Avdejevovho triedenia (AVDEJEV, A. D.: Maska. In: Sbornik muzeja archeolog. i etnogr. 17, 1957, s. 232—344) patrí ku skupine 3a (aa), k maskám noseným na hlave a tak znázorňujúcim zvieratá. Úprava pôvodného jelenieho parožia do tvaru dvoch rohov poukazuje na možný tvarový súvis smerujúci k štylizácii hlavy býka — typickej a v tejto kultúre najrozšírenejšej kultovnej figúry. Napokon jelenia maska je známa z paleolitických kresieb, môže teda ísť o tento druh masky a nie o kultovnú trofej.
- 20 VLČEK, E., KUKLA, J.: op. cit.
- 21 Archeologický nález Magdy Pichlerovej publikovaný vo filme Odkryté tajomstvo mohýl. Réžia SLIVKA, M., kamera RUŽIČKA, J. Štúdio krátkych filmov, Bratislava 1961.
- 22 BÖHM, J.: Kronika objeveného věku. Praha 1941.
Tiež NEKVASIL, J.: Knížecí pohřeb v jeskyni Býčí skála.
In: Hallstatt a Býčí skála, průvodce výstavou. Praha 1969.
- 23 NIEDERLE, L.: Život starých Slovanov, II. zv. 1, Praha 1916, s. 243.
- 24 Ibidem, s. 250.
- 25 FRAZER, J. G.: Złota gałąż. Warszawa 1965, s. 261.
- 26 NIEDERLE, L.: op. cit., s. 255.
- 27 GRAMMATIKUS, Saxo XIV (ed. Holder 564). In: NIEDERLE, L.: op. cit. s. 290.
- 28 Československá vlastivěda III. op. cit., s. 565.
- 29 NIEDERLE, L.: op. cit. I., zv. 1. Praha 1911, s. 95.
- 30 SLOVO NEKEGO CHRISTOLJUBCA (ed. Tichonravov, IV. 3. 92).
In: NIEDERLE, L.: op. cit., s. 92.
- 31 JORDANIS GAT. 255. In: NIEDERLE, L.: op. cit., s. 247.
- 32 Českoslov. vlastivěda III. op. cit., s. 570.
- 33 FADLAN, A. ibn: Opis ruského pohrebu z r. 902. In: NIEDERLE, L.: op. cit., s. 377.
- 34 NIEDERLE, L.: op. cit., s. 277.
- 35 LÉVI-STRAUSS, C.: Myšlení přírodních národů. op. cit., s. 57.
- 36 KOSMOVA kronika, III. kniha (preklad K. Hrdinu), Praha 1947, s. 143.
- 37 Cirkevné zákazy a súpisy pohanských zvykov, tzv. penitenciály. viď SCHEUFLER, V. In: Dějiny čes. divadla I., op. cit., s. 15—20.
- 38 MENETIUS, J.: De sacrificiis et ydolatria veterum Borussorum... In: NIEDERLE, L.: op. cit., zv. 1, s. 277.
- 39 Neznámy autor Letopisu pre Jaroslava Vsevolodiča, knieža v Suzdalskej Perejeslavi. In: NIEDERLE, L.: op. cit. I., zv. 1., s. 113.
- 40 PÉTERFFY, C.: Sacra consilia... I. Viedeň 1742, s. 13.
- 41 THOMSON, G.: Aischylos a Athény. op. cit., s. 145.
- 42 PÉTERFFY, C.: op. cit., s. 27.
- 43 Teatrologické excerpá náboženstva, kultov a demonológie starých Slovanov čerpajú z: NIEDERLE, L.: op. cit. I. zv. 2., MOSZYNSKI, K.: Kultura ludowa Słowian. Kultura duchowa. Warszawa 1967, a z prameňov tam uvedených.
- 44 LÉVI-STRAUSS, C.: Myšlení přírodních národů. op. cit., s. 112 a Totemizm, op. cit.
- 45 Českoslov. vlastivěda. op. cit., s. 574, tiež MJARTAN, J.: Príspevky k národopisu hornej Nitry. In: Čas. muz. slov. Spoloč. 21, s. 16.
- 46 NIEDERLE, L.: op. cit., 2. diel, 2. zv., s. 240.
- 47 BOGATYREV, P.: Połaznik u jużnych Słowian, Madjar, Słowaków, Polaków i Ukrajinców. In: Lud słowianski, 3. zoš. 1. Kraków 1933. zoš. 2. Kraków 1934.
- 48 PÉTERFFY, C.: op. cit., s. 23.
- 49 Film Zďaleka ideme, novinu nesieme. op. cit.
- 50 BEDNÁRIK, R.: Duchovná kultúra slovenského ľudu. op. cit., s. 80.
- 51 Ibidem, s. 76

- 52 ONDREJKA, K.: Rytmičtý pohyb ako zložka zvykoslovia a ľudových slávností. op. cit., s. 100.
- 53 Film Obradové divadlo. op. cit.
- 54 Film Zďaleka ideme, novinu nesieme. op. cit.
- 55 Ibidem
- 56 ONDREJKA, K.: op. cit., s. 104.
- 57 BEDNÁRIK, R.: op. cit., s. 78.
- 58 RUDWIN, J. M.: The Origine of the German Carneval Comedy. New York 1920.
- 59 HULA, E.: op. cit., s. 164.
- 60 Ibidem, s. 167.
- 61 TURZOVÁ, M.: op. cit., s. 162.
- 62 Film Fašiangy, op. cit.
- 63 KEYSZLERS, J. G.: Reisen durch Deutschland, Ungarn, Schweiz und Lothringen. Hannover 1776, Band II., s. 1376. — Uvádza zaujímavý zvyk na túto tému u Slovanov žijúcich v Nemecku. Tu pôvodné obetovanie kohúta Svantovítovi prešlo v slávnosť sv. Víta. Na jeho sviatok sa usporadúvala procesia, na ktorú každý sedliak priniesol kohúta, aby ho obetoval sv. Vítovi. Slávnosť bola spojená s hostinou, obradmi a mala funkciu privolať prosperitu dobytky. (Viď KOLLÁR, J.: op. cit., s. 590.)
- 64 MANGA, J.: op. cit., s. 421—452.
SCHEUFLER, V.: Vynášení Smrti a morové epidémie. In: Čes. Lid, 50, 1963, s. 207—212.
ZILYNSKYJ, O.: "Vynášení Smrti" v historických proměnách. In: Sbor. Vys. školy pedagog. v Olomouci. Jaz. a lit. 1954, s. 125—142.
- 65 MANGA, J.: op. cit.
- 66 Ibidem.
- 67 HREBLAY, A.: op. cit.
- 68 ZILYNSKYJ, O.: Jarní hra na Dunaj (Heličku) a její východoslovanské obdoby. In: Slov., Národop. 9. 1961, s. 610—626.
- 69 BEDNÁRIK, R.: op. cit., s. 87.
- 70 Film Zem spieva. op. cit.
- 71 Film Sadenie májov v obci Lipt. Sliače. op. cit.
- 72 Ibidem a film Rúcanie májov v Očovej. op. cit. SULITKA, A.: Turíčne májové hry na severnom Spiši. op. cit.
- 73 BARTHOLOMAEIDES, I.: Memorabilis provinciae Czetnek. Neosolii 1799, s. 22.
- 74 BARTHOLOMAEIDES, L.: Notitia Comitatus Gömöriensis. Leutschviae 1806, s. 443.
- 75 Textový archív Národopisného ústavu SAV, inv. č. 262, s. 63. Z historického materiálu Lipt. múzea vypísal J. Markov.
In: SULITKA, A., op. cit.
- 76 MANGA, J.: op. cit.
- 77 Film Po horách, po dolách. op. cit.
- 78 SLIVKA, M.: Divadelné prvky v prejavoch folklóru Spišskej Magury. op. cit., s. 440—448.
- 79 EHREBKREUTZOVÁ, C.: Ze studiów nad obrzędami weselnymi ludu polskiego. In: MOSZYNSKI, K.: Kultura ludowa Slowian. Op. cit. rozdział 15, s. 1007.
- 80 Slovenská vlastiveda. op. cit. s. 39.
- 81 NIEDERLE, L.: op. cit. I., zv. 1., s. 87.
- 82 BEDNÁRIK, R.: op. cit., s. 52.
- 83 Pekelník, slovenská obec na poľskej strane Oravy.
- 84 Ibidem.
- 85 ONDREJKA, K.: op. cit., s. 109.
- 86 Českoslov. vlastivěda. Op. cit., s. 570.
- 87 ČAJÁNKOVÁ, E.: Pohrebné zvykoslovie Horehronia. In: Slov. Národop. 4. 1956, s. 299.
- 88 Českoslov. vlastivěda. Op. cit., s. 645.
- 89 Film Bulharské oplakávacie piesne. Réžia SLIVKA, M., kamera GRUSSMANN, J. NÚSAV 1969.
- 90 Českoslov. vlastivěda. Op. cit., s. 573.
- 91 BOGATYREV, P.: Les jeux dans les rites funebres dans Russie subcarpathique. In: Le Monde slave. 3. Paris 1926, s. 196—224.

- Hry pri mŕtvom boli na bývalej Podkarpatskej Rusi veľmi rozšírené, mali stovky variantov a prenikli aj do iných typov hier ukrajinského a ruského ľudového divadla. GUSEV, V. E.: Ot obrjada k narodnomu teatru. In: Folklor i etnografia, Leningrad 1974.
- 92 GAŠPARÍKOVÁ, V.: Folklorne prejavy pri strážení mŕtveho na východnom Slovensku. In: Zbor. Filozof. fak. Kom. univ. Musaica. 7. Bratislava 1967, s. 85—98.
- 93 Film Odchádza Človek. Réžia SLIVKA, M., kamera GRUSSMANN, J. Štúdio krátkych filmov Bratislava 1968.
- 94 FRAZER, J. G.: op. cit., s. 493.
- 95 BUSLAJEV, N.: Istorija chrestjanstva. Slovo Daniela Zatočnika. In: NIEDERLE, L., op. cit. II., zv. 1., s. 68.
- 96 MJARTAN, J.: Príspevky k národopisu hornej Nitry. In: Čas. muz. slov. Spoloč. 21, s. 13.
- 97 Ikonografickým atribútom Lucie sú oči umiestnené na ňadrách, čo súvisí s legendou o jej martýrstve. Motív svetla sa v jej kulte frekventuje v rôznych podobách. Na severe, napr. vo Švédsku, chodí na Luciu mladé dievča po domoch, s korunkou horiacich sviečok na hlave, ktoré majú privoľávať zrod a návrat svetla.
- RÉAU, L.: Iconographie de l'art chrétien. Paris 1957, zv. 3., časť 2., s. 833.
- 98 KURET, N.: Aus der Maskenwelt der Slowenen. In: Masken in Mitteleuropa. Wien 1955, s. 206 až 207.
- 99 BEDNÁRIK, R.: Slovenské úle. Bratislava 1957., s. 32.
- NAHODIL, O.: Historicko-geografický nárys rozšírení kultú medvčede a jeho prežitkú. In: Národop. Věst. českoslovan. 21, s. 27.
- 100 JEŘÁBEK, R.: Masopustní maska "pohrebnáře" v mezinárodním kontextu. In: Národop. Akt. 5, 1968, s. 89—95.
- 101 LÉVI-STRAUSS, C.: Myšlení přírodních národů. Op. cit., s. 142.
- 102 PROKOPIOS: III. 14 ed. Comparetti, s. 292. In: NIEDERLE, L.: op. cit. I., zv.1., s. 25
- 103 BRENTANO, C.: Die Gründung Prags, 1815, s. 418, in: KOLLÁR, J. op. cit. I., s. 716.
- 104 MOSZYNSKI, K.: op. cit., rozdział 15. Dramat.
- 105 Film Kukeri. Réžia VAZOV, J., kamera DELČEV, M. Štúdio pop. ved. filmov Sofia 1958, a film Víťanie jari, réžia MINČEV, N., kamera DELČEV, M., Štúdio pop. ved. filmov, Sofia 1962.
- 106 KURET, N.: Ljudsko gledališče pri Slovencich. In: Slovenski etnograf. 11, 1958, s. 34.
- 107 Literatúra o Morene je takmer neprehľadnou. Základné diela i zhrnutie teórií o tomto zvyku in: ZILYNSKYJ, O.: "Vynášení Smrti" v historických proměnách. Op. cit., s. 125—142.
- MANGA, J.: op. cit.
- SCHEUFLER, V.: Vynášení Smrti a morové epidémie. Op. cit.
- SCHEUFLER, V.: Vynášení Smrti. In: Národop. Akt. 10, 1973, s. 189—194.
- 108 SCHEUFLER, V.: Vynášanie Smrti a morové epidémie. Op. cit. Zborník: Kalendarnyje obyčaji i obrjady v stranach zarubežnoj Evropy. Moskva 1973.
- 109 MANGA, J.: op. cit.
- 110 FRAZER, J. G.: op. cit., s. 503.
- 111 LÉVI-STRAUSS, C.: Myšlení přírodních národů. Op. cit., s. 58.
- 112 FRAZER, J. G.: op. cit., s. 143.
- 113 Podľa Atkinsona a Freuda počiatky tohto zvyku začínajú v spoločenstve Darwinom nazvanom ľudská prahorda.
- S. Freud opierajúc sa o etnologické dielo J. G. Frazera psychoanalytickou metódou analyzuje funkciu tohto zvyku pri formovaní sociálnej štruktúry, morálky a vedomia viny ako dôsledku ambivalentného vzťahu synov k zabitému otcovi. Všíma si ďalej postavenie tohto obradu pri vzniku náboženských predstáv i divadelného prejavu. Upozorňuje na stopy jeho motívov v antickej dráme, menovite v Sofoklovom Oidipovi. V náboženstve hľadá motívy tohto rituálu dokonca i v kresťanstve, v mýte dedičného hriechu a vykupiteľskom čine Kristovom. Za urážku Boha-otca syn berie na seba vinu všetkých synov a bratov a stáva sa ich vykupiteľom. V jeho smrti je priznanie, že prvý hriech bol tiež usmrtením. Týmto zmierením syn sa stáva Bohom a náboženstvo otca je vystriedané náboženstvom syna. Hostina z tela a krvi syna je výrazom príslušnosti k tomuto novému spoločenstvu.
- FREUD, S.: Totem a tabu. Bratislava 1966, s. 152.

- 114 NILSSON, M.: Arets folkliga Fester. Stockholm 1915, s. 147. In: STUMPFL, R., op. cit., s. 386.
- 115 FRAZER, J. G.: op. cit., s. 457.
- 116 Ibidem, s. 372 a s. 454. THOMSON, G.: Aischylos a Athény. Op. cit., s. 160.
Encyklopedie antiky, Praha 1973.
Slovník antické kultúry. Praha 1974.
- 117 NURDOŽANOV, N.: Tadžickij narodnij teatr. Moskva 1957.
- 118 HUIZINGA, J.: op. cit., s. 12.
- 119 BACHTIN, M. M.: Tvorba F. Rabelaisa a ľudová kultúra stredoveku a renesancie. Op. cit., s. 144 až 148.
- 120 MELETINSKIJ, J. M.: Štrukturálno-typologický výskum rozprávky. Op. cit., s. 177.
- 121 LÉVI-STRAUSS, C.: Myšlení přírodních národů. Op. cit., s. 137.

III. VIANOČNÉ HRY

- 1 MOUSSINAC, L.: Divadlo od počiatku po naše dni. Bratislava 1965, s. 70.
- BLAHNÍK, K.: Světové dějiny divadla. Praha 1929, s. 115.
- 2 BLAHNÍK, K.: op. cit. s. 80 a 114.
- 3 BARRAULT, J. L.: Som divadelník. Bratislava 1961, s. 193.
- 4 "Omšová liturgia ako ozdobný rámec eucharistického mystéria skladá sa z najcennejších výrazových prvkov. Čo um ľudský stvoril v slovesnosti, v dramatických pohyboch alebo úkonoch, v symbolických náznakoch, v umeleckých formách staviteľstva, maliarstva a plastiky, v záhyboch šatstva, to všetko nachádza tu svoje miesto a uplatnenie. Psychologicky zachycuje celého človeka so všetkými jeho schopnosťami, počnúc od obrazotvornosti cez dlhú škálu rozličných citových hnutí až po zachytenie najcennejšej mohutnosti, vôle. Vynachádzavosť liturgie v znázorňovacích prostriedkoch je priamo zázračná. Stupňami stvorených vecí privádza človeka k veciam nadprirodzeným, vecami viditeľnými k neviditeľným."
Misál latinsko-slovenský. Trnava 1952, s. 28.
- 5 KOPECKÝ, J.: O divadle středověku — studie polemická. In: Div. Rev. 1989, s. 44.
- 6 THOMSON, G.: op. cit. Aischylos a Atény. s. 154, 199, 249.
- 7 BERTHOLD, M.: Historia teatru. Warszawa 1980, s. 177—180.
- 8 PIANA 1a, G.: Le Reppresentationi Sacre nella Letteratura Bizantia dalle Origini al sec. IX. Grottaferrata 1912.
- COTTAS, V.: Le théâtre á Byzance. Paris 1931.
- DVORNÍK, F.: Byzantské misie u Slovanů. Praha 1970.
- 9 Problematike stredovekého divadla sú venované tieto základné práce:
COHEN, G.: Le théâtre en France au Moyen âge. Le théâtre religieux. Paris. 1928. Le théâtre profane. Paris 1931.
- GRAIG, H.: English religious Drama of the Middle Ages. Oxford 1955.
- FRANK, G.: The medieval Franch Drama. Oxford 1954.
- ČERNÝ, V.: Stredoveká dráma. Bratislava 1964.
- CESNAKOVÁ—MICHALCOVÁ, M.: Divadlo na Slovensku v období feudalizmu. In: Kapitoly z dejín slovenského divadla. 1. Bratislava 1967.
- SVEJKOVSKÝ, F.: Divadlo raného a vrcholného feudalizmu a krize divadla za husitství. In: Dějiny českého divadla. Praha 1968.
- 10 ČERNÝ, V.: Stredoveká dráma. Bratislava 1964, s. 15.
- 11 CHAMBERS, E. K.: The mediaeval Stage. 2. Oxford 1903, s. 308.
- 12 YOUNG, K.: Oficium pastorum. A Study of the dramatic Developments within the Lithurgy of Christmas. In: Transactin of the Wiscousin Academy of Sciences. Vol. 17, 1914.
- 13 ČERNÝ, V.: op. cit. Stredoveká dráma. s. 82, 97.
- 14 HUIZINGA, J.: Jesieň średnowieczna. Warszawa 1974.
- GUREVIČ, A. J.: Kategorie středověké kultury. Praha 1978.
- 15 BACHTIN, M. M.: op. cit.
- 16 ČERNÝ, V.: op. cit. Stredoveká dráma, s. 82 a 97.
- 17 SCHIER, B.: Hirtenspiele des Karpatenraumes. Leipzig—Pressburg 1943.
- 18 GÜNTHEROVÁ, A.: Stredoveká knižná maľba na Slovensku, Bratislava 1961. s. 17
- 19 GÜNTHEROVÁ, A.: op. cit. s. 14
- 20 PETERFFY, C.: Sacra consilia. Wien 1742, s. 116.
- 21 Podľa výskumov dr. J. M. Terrayovej k chystanej Antológii dejín slovenskej hudby.
- 22 Gotický boží hrob bol z Beňadiku odvezený roku 1907 do Budapešti na miléniovú výstavu a doteraz nebol vrátený. Je uložený v arcibiskupskej katedrále v Ostrihome. Korpus, ktorý k nemu patrí, je v Beňadiku n/Hronom.
- 23 Najstaršou dochovanou pamiatkou u nás je Posledný súd z Krajného Čierneho z 15. stor., uložený v Múzeu ukrajinskej kultúry vo Svidníku.

- 24 Opisy vianočných hier sa opierajú o publikované hry a predovšetkým o vlastné výskumy, ktorých časť bola publikovaná v cit. filme: *Zďaleka ideme, novinu nesieme* a v ďalších.
- 25 RÉAU, L.: op. cit. *Iconographie de l'art chrétien*. Vol. 3, s. 1253.
- 26 Pozri pop. ved. film *Ikony*. Rež. M. Slivka, spolupráca A. Frický, vyrobilo Štúdio krátkych filmov Bratislava 1966.
- 27 RÉAU, L.: op. cit. *Iconographie de l'art chrétien*. Vol. 3, s. 468.
- 28 Oltár sa nachádza v expozícii starého umenia v mníchovskej pinakotéke.
- 29 PETERFFY, C.: *Sacra consilia*. Wien 1742, s. 196.
- 30 RYBARIČ, R.: Igrici a ich kultúra na Slovensku. In: *Hud. Rozhl.*, 8, č. 4, s. 199.
- 31 CESNAKOVÁ—MICHALCOVÁ, M.: Kapitoly z dejín slovenského divadla. s. 15.
- 32 Meno Grico zväzda k etymologickému výkladu od názvu igríc. Je to však deminutívum rusínskeho mena Grigorij. No nie je vylúčené, že hláskoslovná príbuznosť Grico - igríc dala podnet pre obľubu mena Grico pri tejto igricovskej postave.
- 33 BACHTIN, M. M.: op. cit.
- 34 HUS, J.: Výklad na Páteň, Kap. 82. "O mistu modlitby".
- 35 Slovenské dejiny. Bratislava 1961, s. 250.
- 36 THOMSON, G.: op. cit. *Aischylos a Atény*. s. 249.
- 37 DŽIVILEGOV, A. K.: *Talianska ľudová komédia*. Bratislava 1959, s. 153.
- 38 Vzácnu výnimkou je betlehemska hra z Vyšných Ružbach, v ktorej vystupujú dvaja čierni Gricovia — zjavne kvôli ich dialógu, koncipovanému vo forme rýmovaných slovných hračiek.
- 39 V súvislosti s historickou ikonografiou jokulátorských masiek treba podotknúť, že pôvodná maska Čerta bola zvieracia, neskôr nadobudla antropomorfné prvky. Dobová francúzska rytina znázorňujúca matku figliarov a bláznov (*Le mère Sotte*) nemá už naturalistickú zvieraciu masku. Úbor i maska Čerta v mnohých našich hrách — napr. v Lipníku alebo Haligovciach v Spiš. Magure sú akoby vernou kópiou starej francúzskej predlohy. Ich príbuznosť treba hľadať v dobovom manierizme. Drevoryt z vydania *Gringoirových Sottií* je publikovaný v op. cit. V. Černého: *Stredoveká dráma*, obr. č. 7.
- 40 Prvý čierny kráľ sa objavuje údajne až na obraze florentského maliara Sentileho da Fabriano z r. 1423.
- RÉAU, L.: op. cit. *Iconographie de l'art chrétien*. *Nouveau Testament*, s. 241.
- 41 Rozprava o tejto línii stredovekého divadla sa nachádza v:
CESNAKOVÁ—MICHALCOVÁ, M.: op. cit. Kapitoly z dejín slovenského divadla, s. 26—41.
- 42 KOLLÁR, J.: op. cit. *Národné spievanky*. Vol. 2, s. 104.
NĚMCOVÁ, B.: *Spisy*. 7, *Studie národopisné*. Praha s. 557.
- 43 RÉAU, L.: op. cit. *Iconographie de l'art chrétien*. *Introduction général*, s. 29—56.
- 44 Úmyselne ponechávame bokom otázku exaktne historického jestvovania Krista. Ide tu o rituálny, ikonografický a divadelný výraz kresťanského kultu jeho osoby. (Pozri:
RÉAU, L.: op. cit. *Iconographie de l'art chrétien*, Vol. 2., *L'iconographie de la Bible*, 2. časť *Nouveau Testament*, s. 7 a nasl.)
- 45 Chyba vznikla nedôsledným prepočtom, keď v 6. storočí Dionýz Malý zaviedol náš letopočet. Exaktnosť nového prepočtu uznáva aj Cirkev. (Pozri *Písmo sväté, Nový zákon*, SSV Trnava 1952, s. 11, pozn. 1.)
- 46 Tento dátum je v rozpore s evanjeliom Lukášovým (2, 8), podľa ktorého pastieri prijali zvestí o Kristovom narodení na poli, kde v noci strážili svoje stáda pod šírým nebom, čo ani v týchto zemepisných šírkach v zimnom období nebýva zvykom.
- 47 RÉAU, L.: op. cit. *Iconographie de l'art chrétien*, Vol. 2, časť 2, s. 213 a nasl.
- 48 Pápež Gregor Veľký (6. stor.) v liste biskupovi Mellitusovi píše, že nekresťanské chrámy sa majú premeniť na kresťanské, "aby sa ľud o to dôvernejšie v úcte k pravému Bohu zhromažďoval na obvyklých miestach... Pretože sa pri obetiach pohanským bôžikom zabíjalo mnoho volov, musí sa takáto slávnosť preformovať do inej. Novoobrátení majú teda v dni cirkevných sviatkov alebo na sviatky sv. mučeníkov, ktorých relikvie sú uložené v kostoloch, v okruhu tých budov, čo boli z pohanských chrámov premenené na kresťanské, vystavať chatrče z konárov a sláviť sviatok s náboženskými

obradmi. Tým už nebudú viac obetovať zvieratá diablovej, ale zabíjať ich na česť božiu pre svoju hostinu a darcom všetkého dobra pri svojom nasýtení ďakovať... Lebo nemožno tvrdým srdciam všetko naraz odoprieť, a kto chce dosiahnuť najvyšší stupeň úcty Boha, musí byť vedený stupeň za stupňom, nie odrazu skokom".

(In: STUMPFL, R.: Kultspiele der Germanen, s. 96.)

- 49 Akiste nie je iba zhlukom náhodných faktov, že Konštantín a Metod prinášajú na Veľkú Moravu z dvoch liturgických variantov (Jána a Bazileja) — ako dosvedčujú sinajské zlomky — práve liturgiu Jána Chrisostoma, v ktorej mal sviatok narodenia také významné postavenie. Túto liturgiu potvrdil pápež Hadrián II. nie v oficiálnej pápežskej bazilike v Lateráne, ani v bazilike sv. Klimenta, ktorého ostatky misia priniesla do Ríma, ale v chráme Sancta Maria ad Praesepe. Tu na oltári s relikviami betlehemských jasičiek, v chráme, ktorý je centrom kultu narodenia Krista, boli posvätené slovanské liturgické knihy, tu sa slúžila prvá omša v slovanskom jazyku a konala kňazská vysviacka Metoda i jeho žiakov. Kultovné dôvody pre výber chrámu na tento slávny akt sú jasné. Keď sa podľa chrámu dedukuje miesto možného pobytu misie v Ríme — jeden z blízko ležiacich gréckych kláštorov, — nemožno ho pokladať za dôvod pre výber baziliky na tento slávnostný akt. Misia prišla za pápežom, a nie pápež za misiou. Rozhodujúcu úlohu tu musel zohrať kult — ako to napokon pri možnosti výberu chrámu býva aj zvykom. Sprostredkovateľom pre takýto oficiálny výraz kultu, ktorý si misia pravdepodobne výslovne priala, bol akiste Anastazius, zvaný Bibliothecarius, tajomník pápeža Hadriána II., znalec Byzancie, gréckeho jazyka, obdivovateľ a neskoršie i osobný priateľ Konštantína. Počas pobytu misie v Ríme ju mal na pokyn pápeža na starosti a hral významnú úlohu aj v procese kanonizácie staroslovianskeho liturgického jazyka. (DVORNÍK, F.: op. cit. Byzantské misie u Slovanů, s. 150 a nasl.)

Množstvo staroslovianskeho základu, ktorý sa transformoval do oslavy Vianoc, svedčí o primáte týchto sviatkov v cirkevnom roku.

- 50 STUMPFL, R.: op. cit. Kultspiele der Germanen, s. 366 a nasl.
Treba podotknúť, že citácie z tohto diela sa týkajú iba premenných materiálov, nie autorských záverov. V intenciách snáh, v nemeckom národopise nie ojedinelých, sa v knihe dokazuje, že všetky prvky, motívy, genetické podnety stredovekého liturgického divadla pochádzajú z impulzov nemeckého kultúrneho okruhu a cirkev vlastne len amalgamovala do novej formy staré pohanské obrady Germánov. (Prítom sa cieľavedome zabúda, že tieto prvotiny nie sú iba germánske.) Kritické stanovisko zaujíma aj N. Kuret v op. cit. Ljudsko gledališče. Je zrejme, že týmto prvkom nemožno prisudzovať genetickú funkciu stredovekého liturgického divadla, iba dodatočnej svetskej zložky, začínajúcej pololiturgickým divadlom.
- 51 BEDNÁRIK, R.: op. cit. Slovenská vlastiveda 2., s. 79.
- 52 SRUMPFL, R.: op. cit. Kultspiele der Germanen, s. 373.
- 53 Z dosiaľ známych hier tvorí Adam a Eva úvod k pastierskej hre iba v betlehemcovaní z Nižných Ružbách na Spiši. Toto spojenie je novšieho dáta — jeho autorom bol miestny kňaz v minulom storočí. Filmový záznam tejto hry, rovnako aj samostatných hier a chodenia s hadom z Važca a Hriňovej je v cit. filme rež. M. Slivku Zďaleka ideme, novinu nesieme.
- 54 SCHEUFLER, V.: op. cit. In: Dějiny českého divadla 1., s. 23.
- 55 KADLEC, K.: Valaši a valašské právo. Praha 1916, s. 272 a 497.
- KAVULJAK, A.: Valasi na Slovensku. In: Zborník na počesť J. Škultétyho. Turč. sv. Martin 1933.
- 56 Analecta Scepusiensis. In: Possonium 1., 1774, s. 429.
- 57 CRÁNJALA, D.: Rumunské vlivy v Karpatech. Praha 1938, s. 465.
- 58 ČERNÝ, V.: op. cit. Stredoveká dráma a Lid a literatura ve středověku, zvláště v románských zemí. Praha 1958.

BOGATYREV, P.: K otázke spoločných umeleckých prostriedkov v staročeskom a ľudovom divadle, a i. In: Souvislosti tvorby, Praha 1971.

- 59 SVEJKOVSKÝ, F.: op. cit. Dějiny českého divadla, 1., kap. 2., s. 77.

- 60 KRČMÉRY, Š.: O slovenskom chodení s betlehemom. In: Zborník Matice slovenskej. Vol. 9.—12. Turč. sv. Martin 1933—34.

Autor sa v tejto podnetnej štúdiu ako prvý zapodieva otázkou vzniku našich vianočných hier. Opierajúc sa o ňu, vychádza Bruno Schier v op. cit. Die Hirtenspiele im Karpatenraum s tézou, že

pôvod slovenských betlehemských hier treba čiastočne hľadať v Bavorsku, najmä v nemeckej hre zvanej Comedia, vytlačenej r. 1693 v Bratislave. Vzťahy medzi našimi hrami a Comediou, ktorá patrí k humanistickému divadlu, sú však iba v citáciach biblického textu. Ďalšie komparácie nedávajú nijaký exaktný dôkaz. Keďže naše hry sú zjavne staršie a autochtónne, Schier hľadá ich hypotetické podnety v Bavorsku, odkiaľ mali byť v 16.—18. stor. sprostredkované slovenskému vidieckemu ľudu cez nemeckých osadníkov. Tí však prišli k nám o tri storočia skôr a nie ako pastieri, ale ako mestskí remeselníci. V Schierovej teórii začína vývoj vianočnej tematiky v Európe najstarším nemeckým záznamom (1589). Vôbec sa pritom neberie na vedomie stredoveká genéza hier a nepripúšťa sa autonómnosť tvorby slovenského ľudu. Výsledky tejto teórie osnovanej à la thèse sú pomýlené.

- 61 CESNAKOVÁ—MICHALCOVÁ, M.: op. cit. Kapitoly z dejín slovenského divadla, s. 93.
- 62 OKOŇ J.: Staropolskie pastoralky dramatyczne. Osolineum 1989.
- LEWAŃSKI, J.: Dramat i teatr średniowiecza i renesansu w Polsce. Warszawa 1981.
- 63 Obec Vyšné Lapše — s prevažnou časťou slovenského obyvateľstva — leží v Poľsku na spišskom pomedzí, ktoré striedavo patrilo Slovensku i Poľsku. Uvedený zvyk zaznamenal A. Sulitka (Národ. ústav SAV).
- 64 DŽIVELEGOV, A. K.: op. cit. Talianska ľudová komédia. Bratislava 1959, s. 39.
- 65 MELICHERČÍK, A.: Jánošíkovská tradícia na Slovensku. Bratislava 1952.
- 66 BIELIK, P.: Slovenské zbojnícke piesne. Bratislava 1941, s. 4.
- 67 Úryvky z hier v tejto stati, okrem citovaných, sú z vlastných výskumov, čiastočne publikované vo filme Zďaleka ideme, novinu nesieme.
- 68 HREBLAY, A.: Brezno a jeho okolie. Turč. sv. Martin 1928, s. 87.
- 69 FEYFALÍK, J.: Volksschauspiele aus Mähren. Olomouc 1864.
- O rozšírení slovenských betlehemských hier na Moravu, do Maďarska, Poľska a k nemeckým kolonistom na Slovensku hovorí aj B. Schier v op. cit. Die Hirtenspiele im Karpatenraum.
- 70 VÉVODA, J.: Vánoční hra valašská. In: Český lid, 26, 1926, s. 93—96.
- STRŽNÍKOVÁ, B.: Hanácká hra vánoční. In: Český lid, 27, 1927, s. 104—110.
- 71 KŘIDLO, J.: Jesličky, čili koleda vánoční z Jičína. In: Český lid, 9., 1990, s. 219—223 a 272 až 275.
- 72 LEVÝ, F.: Vánoční hra žáků (studentů) staročeských. In: Český lid, 4., 1895, s. 308—312.
- SOUČEK, S.: Rakovnická hra vánoční. Brno 1929.
- 73 KRČMÉRY, Š.: op. cit. O slovenskom chodení s betlehemom. s. 97.
- ERNYEI, J.: A sláv karácsonyi játékok töb típusai. Budapest 1904.
- 74 MATYÁS, K.: Dramat gminny polski. In: Wisła, 1., 1887, s. 20—31, 62—68.
- GONET, S.: Widowiska w czasie świąt Bożego narodzenia. In: Lud, 10., 1904, s. 23—30.
- SEMROWICZ, W.: Boże narodzenie w Radłowic. In: Lud, 10, 1904, s. 154—167.
- FISCHER, A.: Polskie widowiska ludowe. In: Lud, 19, Lwów 1915.
- SEWERYN, T.: Tradycje i zwyczaje krakowskie. Kraków 1961.
- 75 ŽATKO, R.: Postavy Slovákov v poľských a bieloruských hrách vianočných. In: Slov. Národop., 10, č. 1., s. 3—66.
- 76 SCHIER, B.: op. cit. Hirtenspiele im Karpatenraum, pozn. č. 318 a tam uvedená literatúra, tiež pozn. 319.
- 77 DEMO, O.: Autentické nahrávky v Čs. rozhlase, zaznamenané u rumunských Slovákov.
- 78 Vlastný zápis v Zelenej Lhote, okr. Klatovy na Šumave.
- 79 Spolu s nimi alebo ich prostredníctvom sa ono dostáva aj do krásnej literatúry. (NĚMCOVÁ, B.: Podhorská vesnice, BAAR, J. Š.: Polnočná a i.)
- 80 SLIVKA, M.: Ludové divadlo v Spišskej Magure. Diplomová práca. Katedra etnografie a folkloristiky Karlovej univerzity v Prahe 1963.
- 81 Základná literatúra o šopkách je v práci:
- ŽATKO, R.: op. cit. Postavy Slovákov v poľských a bieloruských hrách vianočných. In: Slov. Národop., 10, č. 1.
- 82 Hru preniesol Ján Kuc, rodák z Maniow, ktorý sa ženbou prisťahoval do Lechnice. Ako ľudový rezbár sám vyrezal prvý bábkový betlehem. Hra v Maniowach nadobudla v redakcii miestneho kňaza Kazimíra Jaryho aj podobu predstavenia so živými hercami, štýlovo podobného podkrkonošským

hrám. Hrávalo sa každý rok na Vianoce.

Posledné predstavenie bolo r. 1958 (režirovali ho Jozef Czernik a Anton Kuc, synovec predchádzajúceho). Bábkové hry šopky z Lechnice a Lendaku sú z vlastných zápisov.

- 83 SEWERYN, T.: op. cit. Tradycje i zwyczajy krakowskie, s. 89.
- 84 Hra Herodes, ako i nasledujúca hra Sedliak a Žid boli podľa vlastných zápisov publikované v cit. filme Zďaleka ideme, novinu nesieme. Hru Sedliak a Žid preniesli na Slovensko poľskí osadníci z obce Poronin na Podhalí, ktorí r. 1888 odkúpením majetkov pri Spiš. Matiašovciach založili osadu Matiašovský Potok.
- 85 BYSTRON, J. S.: Dzieje obyczajów w dawnej Polsce. Warszawa 1932, s. 65.
- 86 MINÁRIK, J.: Piesne a verše pre múdrych a bláznov. Bratislava 1969, s. 112—113.
CESNAKOVÁ—MICHALCOVÁ, M.: Dialógy poučné i rozmarné. Bratislava 1989.
- 87 MINÁRIK, J.: op. cit. s. 293.
- 88 CESNAKOVÁ—MICHALCOVÁ, M.: op. cit. Dialógy poučné i rozmarné. s. 66—73.
- 89 KOLLÁR, J.: op. cit. Národné spiewanky, Vol. 1, Bratislava 1953, s. 93—102.
- 90 DOBŠINSKÝ, P.: op. cit. Prostonárodné obyčaje, s. 121—126.
- 91 TARCZAI, G.: Az eperjesi jaszliczkárok. In: A magyar nemzeti múzeum néprajzi, 5., 1904, s. 1—19.
- 92 STÍBAL, J.: Šarišské jasličky na Slovensku. In: Český lid, 27., 1927, s. 106—108.
- 93 HREBLAY, A.: op. cit. Brezno a jeho okolie. Turč. sv. Martin 1928, s. 75—78. Hru znova odtlačil: BOGATYREV, P.: Lidové divadlo české a slovenské. Praha 1940, s. 187—205.
- 94 Ciele národopisnej filmovej dokumentácie sledujú citované filmy Ústavu hudobnej vedy SAV. Dokumentačné hodnoty majú aj niektoré vianočné filmy Slovenskej televízie. Tematikou vianočných hier sa v tejto tvorbe najviac zaoberal M. Slivka.
- 95 Do tejto kategórie čiastočne patrí aj hra publikovaná J. G. Tajovským v Národných listech z 1. 1. 1899 a Jozefom Škultéty v Slovenských pohľadoch, roč. 19, 1899, s. 116—123.
- 96 ČERNÝ, V.: op. cit. Stredoveká dráma, s. 151.

IV. MARTÝRSKE HRY

- 1 KALISTA, Z.: Středověké legendy. Praha 1929, s. 19—26.
- 2 RÉAU, L.: op. cit. L'Iconographie de l'art chrétien, 3, s. 403—405.
Tiež op. cit. Misál latinsko-slovenský, s. 839.
- 3 GREGOR, J.: Theater des Volkes, Wien 1948. Cit. podľa: Dějiny českého divadla, s. 378, pozn. 131.
- 4 JAKUBEC, J.: Dějiny literatury české, 1, Praha 1929, s. 158.
- 5 KOPECKÝ, J.: České barokní divadlo lidové. In: Dějiny českého divadla, 1, Praha 1968, s. 317.
- 6 FEJFALÍK, J.: Volksschauspiele aus Mähren. Kromčíržska hra o sv. Dorotě. Cit. podľa Dějin českého divadla, s. 378, pozn. 142.
- 7 Slovenská vlastiveda, 2, s. 76.
- 8 KOZLÍK, D.: Chodenie s Tomfíľom v Dobroči pri Brezne. In: časopis muzeálnej slovenskej spoločnosti, 22, 1930, s. 40—43.
- 9 Hra o sv. Dorote, Rukopisný záznam Národop. ústavu SAV, inv. č. 500.
- 10 Český lid, 29, s. 85.
- 11 RYBÁK, M.: Slovenská hra o sv. Dorote. In: Čes. lid, 13, 1904, s. 193—196.
Hru znovu odtlačil:
BOGATYREV, P.: op. cit. Lidové divadlo české a slovenské, s. 237—246.
Filmový záznam hry: Ludová hra o sv. Dorote, rež. M. Slivka, vyrobila Televízna filmová tvorba, Bratislava 1969.
- 12 Národopisný atlas Slovenska. Bratislava 1990, kartogram XVI, 4. 5., s. 92.
- 13 NOSKOVIČ, A.: Kapitoly z dejín slovenského divadla, 1, Bratislava 1967, s. 185.
Autor poukazuje na spoločensko-kritické momenty Hry o Dorote a dávajúc im kvantitu spoločenskej platnosti, mýľne tvrdí, že bola "najrozšírenejšou a najznámejšou hrou". Opak je pravdou. Autor zrejme čerpá z českých prameňov o tejto látke a mechanicky ich aplikuje na naše pomery. Takisto o jeho datovaní, že "od konca 14. stor. sa z tejto látky vyvinula hra", nie je zatiaľ pre Slovensko exaktný dôkaz. Ba ani pre Čechy a dokonca aj v európskom divadle je zlomok v nemeckom rukopise z r. 1340 ojedinelý. Divadelná podoba tejto látky na území Čiech i Slovenska je doménou barokového divadla.
- 14 Za takú ju považujú aj editori v redakčnej poznámke.
- 15 Podľa hier vyexcerpovaných z poľského časopisu Lud a z Čes. lidu v ročníkovej práci:
ŽABKAYOVÁ, V.: Stredoeurópske varianty hry o sv. Dorote. Katedra národopisu Univ. Komenského, Bratislava 1963.
- 16 Český lid, 10, s. 151, dtto s. 217; 11, s. 52; 2, s. 65.
- 17 Hra je síce publikovaná v češtine (Čes. lid, 24, s. 85), ale ide tu o počestný zápis, hojný u vtedajších zapisovateľov.
- 18 BOGATYREV, P.: op. cit. Lidové divadlo české a slovenské. Praha 1940, s. 218.
- 19 Citované texty sú podľa vlastného zápisu z r. 1965. Hra sa v súčasnom prevedení v detailoch líši od Rybákovho zápisu, publikovaného v Čes. lide r. 1904.

V. STAVOVSKÉ HRY

- 1 Humanizmus a renesancia na Slovensku. Zborník SAV, Bratislava 1967, s. 100—270.
- 2 MINÁRIK, J.: op. cit. Piesne a verše pre múdrych a bláznov. Bratislava 1969, tam sú ďalšie pramene.
KOLLÁR, J.: op. cit. Národné spievanky, 2, s. 217—290.
- 3 JÁN Z HOLEŠOVA: Pojednání o Štědrém večeru. In: Výběr z české literatury od počátků po dobu Husovu. Praha 1957, s. 743—749. Cit. podľa: Dějiny čes. divadla, s. 48.
- 4 Z mg záznamu koledy v Čs. rozhlase v Bratislave. Nahral O. Demo.
- 5 RÉAU, L.: op. cit. L'íconographie de l'art chrétien, 1,
- 6 Slovenská vlastiveda, 2, s. 84.
- 7 KOLLÁR, J.: op. cit. Národné spievanky, 2, s. 287—290.
- 8 Cit. film režiséra M. Slivku: Fašiangy.
- 9 RÉAU, L.: op. cit. L'íconographie de l'art Chrétien. 3, s. 971—988.
- 10 Op. cit. Slovenská vlastiveda, 2, s. 85—86.
- 11 Cit. podľa: Slovenská vlastiveda, 2, s. 308.
- 12 Z vlastných zápisov. Dokumentárny záznam hry je publikovaný vo filmovom šote Hala, hala Gangália (rež. M. Slivka). Vyrobila Slovenská televízia, redakcia pre deti a mládež, 1970.
- 13 KOLLÁR, J.: op. cit. Národné spievanky, 2, s. 107 a pozn. na s. 587.
- 14 HORVÁTHOVÁ, E.: Rok vo zvykoch nášho ľudu. Bratislava 1986, s. 17—21.
- 15 ŠVEHLÁK, S.: Chodenie s baladou. In: Slavistika a národopis, Bratislava 1970, s. 246—270.

VI. ŽARTOVNÉ INTERLÚDIA

VII. POLOĽUDOVÉ HRY

- 1 MINÁRIK, J.: op. cit. Verše pre múdrych a bláznov. Bratislava 1969.
- 2 CESNAKOVÁ—MICHALCOVÁ, M.: Dialógy poučné i rozmarné. Bratislava 1989.
- 3 HUIZINGA, J.: op. cit. Ješicň středniowiecza. Warszawa 1974, s. 168.
- 4 KOLLÁR, J.: Národné spievanky II. s. 287. Bratislava 1953.
- 5 Czambelove pašiové hry vyšli r. 1913 knižne a donedávna boli obľúbenou súčasťou repertoáru ochotníckych divadiel.
- 6 Krátko predtým totiž zatvorili na Sihle sklárne a zmenšili sa pracovné príležitosti obyvateľstva.
- 7 Text hry, návrhy scény i fotografickú dokumentáciu získal autor týchto riadkov. Sú uložené v Divadelnom ústave v Bratislave.
- 8 Imprimatur s vyslovením úprimného obdivu a uznania bolo udelené dňa 29. 5. 1936 pod č. j. 2876/1936 Biskupským ordinariátom v Rožňave.
- 9 Beníček, Loučka a Procházka odišli začiatkom r. 1939 na rodnú Moravu. Hry tým stratili najagilnejších poriadateľov.